

ŠTÁTNA ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA

úsek inšpekčnej činnosti

Staré grunty 52, 841 04 Bratislava 4

Správa

o identifikácii faktorov ovplyvňujúcich úroveň vzdelávania žiakov strednej školy v oblasti čitateľskej gramotnosti

Štátna školská inšpekcia (ŠŠI) vykonala v **32** stredných školách (SŠ), ktoré boli vybrané spomedzi SŠ s testovaním žiakov končiaceho ročníka v predchádzajúcom školskom roku¹ inšpekciu, cieľom ktorej bolo zistiť príčiny úspešnosti alebo neúspešnosti niektorých škôl v oblasti rozvíjania a dosahovania vyššej úrovne čitateľskej gramotnosti (ČG) žiakov. Z nich bolo **18** SŠ štátnych, **8** cirkevných a **6** súkromných (16 G a 16 SOŠ).

Zdrojmi informácií pre identifikáciu faktorov ovplyvňujúcich úroveň ČG boli zistenia z oblasti podmienok vo vybraných školách, pedagogickej a ďalšej dokumentácie škôl a zistenia vyplývajúce z hospitácií na vyučovacích hodinách predmetov slovenský jazyk a literatúra (SJL), cudzie jazyky (CUJ), dejepis (DEJ) a občianska náuka (OBN). Dôležitými zdrojmi boli tiež dotazníky pre riaditeľov škôl, učiteľov hospitovaných vyučovacích hodín, žiakov týchto tried a rozhovory s riadiacimi zamestnancami škôl a pedagógmi hospitovaných predmetov.

Výber subjektov na vykonanie tematickej inšpekcie vychádzal z výsledkov testovania žiakov končiacich ročníkov SŠ v šk. roku 2016/2017. Test školskej inšpekcie bol administrovaný v triedach s vyučovacím jazykom slovenským v 217 SŠ². Z nich bolo 59 gymnázií (GYM) a 158 stredných odborných škôl (SOŠ) s počtom 3 863 žiakov v končiacich ročníkoch (1 800 chlapcov a 2 063 dievčat). V teste prevažovali úlohy zamerané na najnižšie úrovne ČG (identifikácia explicitných informácií, vyvodzovanie implicitne obsiahnutých informácií, uplatnenie predchádzajúcich poznatkov, vedomostí a skúsenosti, logické spracovanie informácií a nachádzanie súvislostí medzi myšlienkami textu). Úlohy s vyššími úrovňami ČG, (kritická analýza, hodnotenie textu) sa v teste nenachádzali. Žiaci dosiahli najlepšie výsledky v testových úlohách ktorých riešenie súviselo s vyhľadávaním explicitných informácií – úspešnosť **69,4 %**. Vyhľadávanie implicitných informácií bolo už menej úspešné – **57,8 %**. Priemerná úspešnosť riešených úloh bola **60,27 %**. Zdanlivo priaznivú úspešnosť je nutné doplniť informáciou, že **test** bol postavený s cieľom zistiť úroveň riešenia úloh **so zameraním na nižšie úrovne ČG**, pretože iba ich zvládnutie bolo predpokladom rozvíjania úrovni vyšších. Úlohy vyžadujúce schopnosť integrovat' a interpretovat' informácie – úspešnosť v nich bola podstatným kritériom výberu škôl pre tematickú inšpekciu – dosahovali úspešnosť iba **48,96 %**, čo bola výrazne nižšia hodnota. Najväčší podiel žiakov (47,3 %) dosiahol priemernú úspešnosť, takmer štvrtina žiakov (24,4 %) dosiahla úspešnosť väčšiu ako 70 % a len 6,6 % žiakov dosiahlo úspešnosť väčšiu ako 80 %. Výrazne negatívnou bola skutočnosť, že až 11,4 % žiakov dosiahla kriticky nízku, významne podpriemernú úspešnosť do 40 %.

¹ Vid': Čitateľská gramotnosť žiakov stredných škôl – Správa z testovania žiakov končiacich ročníkov, Štátna školská inšpekcia, 2017 www.ssiba.sk

² Z nich 3 mali aj triedy s vyučovacím jazykom maďarským

Tabuľka 1: Prehľad o počte testovaných stredných škôl, žiakov a ich priemerná úspešnosť v teste ČG podľa krajov a druhov SŠ

Kraj	Počet testovaných SŠ		Počet respondentov		Priemerná úspešnosť v teste ČG		
	G	SOŠ	G	SOŠ	G	SOŠ	Spolu
Bratislavský	5	11	66	186	76,52 %	55,99 %	61,36 %
Trnavský	6	15	116	293	70,80 %	57,50 %	61,25 %
Trenčiansky	7	15	88	270	73,56 %	58,25 %	62,01 %
Nitriansky	7	23	151	399	70,71 %	57,17 %	60,88 %
Žilinský	7	21	141	371	69,72 %	58,61 %	61,67 %
Banskobystrický	12	31	224	470	67,40 %	54,67 %	58,69 %
Prešovský	6	17	120	268	66,36 %	52,10 %	56,51 %
Košický	9	25	179	525	69,70 %	57,38 %	60,51 %
Spolu SR	59	158	1 085	2 782	69,86 %	56,55 %	60,27 %

Tabuľka 2: Prehľad o priemernej úspešnosti v teste ČG v oblasti integrácie a interpretácie myšlienok podľa krajov a druhov SŠ

Kraj	Priemerná úspešnosť v oblasti integrácie a interpretácie myšlienok		
	G	SOŠ	Spolu
Bratislavský	69,44 %	42,92 %	49,87 %
Trnavský	64,22 %	45,16 %	50,53 %
Trenčiansky	66,10 %	47,53 %	52,09 %
Nitriansky	60,60 %	45,36 %	49,55 %
Žilinský	63,00 %	47,84 %	52,02 %
Banskobystrický	56,45 %	41,42 %	46,17 %
Prešovský	57,08 %	39,68 %	45,06 %
Košický	60,15 %	44,32 %	48,34 %
Spolu SR	60,99 %	44,31 %	48,96 %

Faktory podmieňujúce úroveň čitateľskej gramotnosti žiakov identifikované pri analýze testovania v školskom roku 2016/2017

ŠŠI použila viacnásobnú regresnú analýzu výsledkov testovania ČG a na jej základe zostavený model, aby zistila faktory ovplyvňujúce úspešnosť žiakov v oblasti ČG. Regresný model môže vysvetliť 24 % celkovej variability úspešnosti žiaka a vyplynulo z neho, že pravdepodobnosť úspešnosti žiaka sa zvyšuje o:

- 12,4 %, ak navštevuje G,
- 5,2 %, resp. 2,6 %, ak navštevuje „veľkú“, resp. „stredne veľkú“ školu,
- 4,7 %, ak obľubuje čítanie (najviac vplyva čítanie krásnej literatúry, odborných článkov),
- 2,8 %, ak považuje za dôležité vedieť riešiť úlohy z ČG,
- 2,6 %, ak sa o prečítanom zvykne rozprávať (najmä s kamarátmi),
- 1,9 %, ak je v škole knižnica,
- 1,8 %, ak je zriaďovateľom školy cirkev,
- 1,6 %, ak si požičiava knihy,
- 0,9 %, ak je zriaďovateľ štát,
- 0,9 %, ak sa venuje čitateľským aktivitám – diskusné, dramatické krúžky, vlastná tvorba.

Faktory potencionálne ovplyvňujúce úroveň čitateľskej gramotnosti vyplývajúce z výsledkov inšpekcie

V každom kraji SR boli vybrané 2 SŠ s najvyššou úspešnosťou v teste ČG a 2 subjekty s najnižšou úspešnosťou. Prvú skupinu tvorili školy (16) s úrovňou kompetencií žiakov v oblasti integrácie a interpretácie myšlienok s najvyššími hodnotami v intervale od **62,28 %**

do **79,49 %**. Druhú, rovnako početnú skupinu, predstavovali školy dosahujúce v tej istej oblasti najnižšie hodnoty – v intervale od **18,52 %** do **37,88 %**.

ŠŠI v SŠ sledovala charakteristické danosti SŠ (veľkosť školy, počet žiakov, zriaďovateľ), podmienky (personálne, priestorové, materiálno-technické), organizačné faktory a aktivity, ktoré mohli priamo vplývať na zvyšovanie úrovne ČG. Kritériom veľkosti bol počet žiakov v triedach končiacich ročníkov, pričom za „malú“ sa považovala škola, v ktorej bolo najviac 46 žiakov, za „strednú“ škola, v ktorej sa počet žiakov pohyboval medzi 47 až 81 a za „veľkú“ škola, v ktorej bolo viac ako 81 žiakov v končiacom ročníku.

Tabuľka č. 3: Prehľad škôl z hľadiska veľkosti školy

Školy	Veľkosť školy	
	„malá“	„stredná“ a „veľká“
s najvyššou úspešnosťou	6	10
s najnižšou úspešnosťou	10	6

1. Charakteristika škôl

Medzi SŠ s najvyššou úspešnosťou v teste ČG bolo 15 G a 1 SOŠ³, ktoré boli štátne (9) alebo cirkevné (7). Školy boli situované do miest a navštevovalo ich 6 500 žiakov, z ktorých bolo 136 žiakov (2,1 %) so zdravotným znevýhodnením (ZZ). Z hľadiska socioekonomického statusu rodín žiakov išlo prevažne o strednú a vyššiu strednú vrstvu, o rodiny podporujúce vzdelávanie svojich detí. Špecifikom jednej zo škôl⁴ bolo vzdelávanie žiakov s intelektovým nadaním, ktoré rozvíjala prostredníctvom alternatívneho vzdelávacieho programu APROGEN.

Zo 16 škôl s najnižšou úspešnosťou v teste ČG bolo 15 SOŠ (9 štátnych, 1 cirkevná, 5 súkromných) a 1 súkromné G. Išlo prevažne o mestské školy navštevované aj žiakmi (3 703) zo širšieho vidieckeho okolia. Z nich bolo 233 so ZZ (6,3 %), 3 žiaci z MRK a 125 žiakov (3,4 %)⁵ z rodín nachádzajúcich sa v hmotnej núdzi. Žiaci, ktorí ich navštevovali, mali rôzny sociálny pôvod, často išlo o menej podnetné prostredie. Prevažná časť z celkového počtu 192 žiakov 1 SOŠ⁶ bola rómskeho pôvodu. Približne tretina žiakov 2 SŠ⁷ (80) pochádzala z neúplných rodín. Väčšina žiakov tried s VJS v 3 SOŠ⁸ bola absolventom základnej školy s VJM (podľa kontrolovanej pedagogickej dokumentácie), pochádzala z obcí a z rodinného prostredia s preferenciou používania maďarského jazyka, čo sa odrážalo v schopnosti pracovať s textom a v úrovni ich čitateľských zručností, ako uviedli učiteľky v pohospitačných rozhovoroch.

2. Podmienky výchovy a vzdelávania

2.1 Personálne podmienky

Pedagogickí zamestnanci škôl s najvyššou úspešnosťou zabezpečujúci výchovno-vzdelávací proces splňali kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky na vyučovanie sledovaných predmetov s výnimkou 1 nekvalifikovanej učiteľky anglického jazyka (ANJ)⁹. Stopercentná odbornosť vyučovania SJL a DEJ vytvárala dobré predpoklady

³ Stredná priemyselná škola elektrotechnická, Plzenská 1, Prešov

⁴ Elokované pracovisko, Skalická 1, ako súčasť Školy pre mimoriadne nadané deti a Gymnázia, Teplická 7, Bratislava

⁵ Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Šafárikova 56, Tornaľa; Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Kalinčiakova 1584/8, Fiľakovo

⁶ Súkromná pedagogická a sociálna akadémia, Požiarnická 1, Košice

⁷ Súkromná stredná odborná škola, M. R. Štefánika 379/19, Trenčín; Stredná odborná škola sklárska, Súhradka 193, Lednické Rovne

⁸ Stredná zdravotnícka škola – Egészségügyi Középiskola, Pod kalváriou 1, Nové Zámky; Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Šafárikova 56, Tornaľa; Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Kalinčiakova 1584/8, Fiľakovo

⁹ Elokované pracovisko, Skalická 1, ako súčasť Školy pre mimoriadne nadané deti a Gymnázia, Teplická 7, Bratislava

pre vyššiu úroveň rozvíjania ČG. Ojedinele sa neodbornosť vyučovania vyskytla v predmete CUJ (4,7 %), ktorého vyučovaním si 3 pedagógovia dopĺňali úväzok (ruský jazyk – RUJ). Predmet OBN vyučovali 2 pedagógovia neodborne (7,4 %).

Učitelia sa zúčastňovali externého vzdelávania formou školení poskytovaných vzdelávacími inštitúciami (najčastejšie metodicko-pedagogického centra – MPC), alebo interného vzdelávania, ktoré rozširovalo ich kompetencie v oblasti ČG. V predmete SJL sa ho zúčastnilo 54 %, v CUJ 27 %, v DEJ 30 % a v OBN 22 % z pedagógov, na vyučovacích hodinách ktorých boli vykonané hospitácie. V niektorých školách¹⁰ zabezpečovali šírenie poznatkov a zručností z oblasti práce s textom, ČG a rozvoja kritického myslenia prostredníctvom otvorených hodín. Väčšinou sa interné vzdelávanie realizovalo formou vzájomnej výmeny poznatkov, nadobudnutých zručností a skúseností v rámci predmetových komisií, prípadne školením poskytnutým koordinátorom ČG či iným pedagógom, ktorý tak odovzdal svoje znalosti z externého vzdelávania. Zaujímavou sa javí skutočnosť, že na 2 G¹¹ sa žiaden pedagóg v posledných dvoch rokoch nezúčastnil externého ani interného vzdelávania v danej oblasti, pričom tieto školy v teste zadanom ŠŠI dosiahli druhú najvyššiu úspešnosť v oblasti integrácie a interpretácie myšlienok spomedzi krajov SR (66,10 %). Podľa vyjadrení pedagógov sa problematike ČG venujú samoštúdiom predovšetkým z internetových zdrojov.

V štvrtine SŠ (4) bol ustanovený koordinátor ČG s vypracovaným a napĺňaným plánom aktivít a podujatí podporujúcich rozvíjanie ČG, v 12 subjektoch koordinátor nebol určený.

Knihovníkov mali vo všetkých školách, v 1 subjekte¹² zamestnávali na plný úväzok knihovníčku, v ostatných túto funkciu spravidla vykonávali učitelia SJL, ktorí ojedinele¹³ absolvovali špecializačné vzdelávanie zamerané na spravovanie knižníc a knižničného fondu. Na 1 G bol knihovníkom nepedagogický zamestnanec školy¹⁴.

Tabuľka č. 4: Prehľad o počte pedagogických zamestnancov a odbornosti vyučovania hospitovaných predmetov

Celkový počet učiteľov, u ktorých boli vykonané hospitácie		Školy s najvyššou úspešnosťou				Školy s najnižšou úspešnosťou			
		199				103			
		Počet učiteľov vyučujúcich		Počet učiteľov vyučujúcich		Počet učiteľov vyučujúcich		Počet učiteľov vyučujúcich	
		odborne		neodborne		odborne		neodborne	
Predmety	SJL	57	100 %	-	0 %	33	100 %	-	0 %
	CUJ	81	95,2 %	4	4,7 %	30	88,2 %	4	11,8 %
	DEJ	30	100 %	-	0 %	12	75,0 %	4	25 %
	OBN	25	92,6 %	2	7,4 %	4	20,0 %	16	80,0 %
	spolu	193	96,5 %	6	6,83 %	81	81,5 %	22	24,7 %

Medzi pedagógmi škôl s najnižšou úspešnosťou, ktorí nespĺňali kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky na vyučovanie kontrolovaných predmetov, boli väčšinou učitelia dopĺňajúci si úväzok vyučovaním sledovaných predmetov. Najnižšia odbornosť (20 %) bola z tohto dôvodu v predmete OBN. Vzdelávanie podporujúce rozvíjanie pedagogických kompetencií pre prácu s textom a ČG absolvovalo podľa vyjadrení v dotazníkoch 9 % učiteľov SJL, 18 % učiteľov CUJ, 6 % učiteľov DEJ a 5 % učiteľov OBN.

¹⁰ Športové gymnázium Jozefa Herdu, Jána Bottu 31, Trnava; Gymnázium, Jesenského 2243, Kysucké Nové Mesto

¹¹ Gymnázium, Trenčianska 66/28, Nová Dubnica; Gymnázium sv. Jozefa, Klčové 87, Nové Mesto nad Váhom

¹² Stredná priemyselná škola elektrotechnická, Plzenská 1, Prešov

¹³ Gymnázium Milana Rastislava Štefánika, Nám. L. Novomeského 4, Košice

¹⁴ Gymnázium Pierra de Coubertina, Nám. SNP 9, Piešťany

V priebehu školskej inšpekcie aktualizácie vzdelávania navštevovali 2 pedagógovia¹⁵. Interné vzdelávanie školy zväčša neorganizovali.

V 7 subjektoch boli určení koordinátori ČG, niekedy však iba formálne, bez vykazovania činnosti¹⁶. Funkciu knihovníka vykonávali v 9 SŠ – podobne ako v školách s vyššou úspešnosťou – prevažne pedagógovia z radov učiteľov SJL.

2.2 Priestorové a materiálno-technické vybavenie škôl

Všetkých 16 SŠ s najvyššou úspešnosťou prevažne disponovalo veľmi dobrým priestorovým vybavením. V každej mali knižnicu, v 1 subjekte funkciu knižnice suplovala čítareň s rozsiahlym a pestrým inventárom knižných titulov (1 670). V niektorých školách mali okrem školskej knižnice aj menšie cudzojazyčné a odborné knižnice. Knihovníci pravidelne dopĺňali knižničný fond, ktorý bol z hľadiska odbornej literatúry a žánrov umeleckej literatúry rozmanitý. V knižniciach bolo internetové pripojenie s IKT vybavením, niekde aj s interaktívnou tabuľou, vo väčšine bol umiestnený televízny prijímač alebo didaktická technika. V priestoroch škôl sa nachádzali čítarne (9), v oddychových zónach čitateľské kútiky ponúkajúce rôzne tituly, odborné učebne s knižnými kútikmi s literatúrou z príslušného odboru, v triednych knižných kútikoch boli prekladové slovníky, tabuľky a odborná literatúra, niekde mali chodbové knižničné čítanie. Niekoľko tried bolo vybavených knižnými poličkami typu „dones – zober“ na knihy z domácich knižníc. Na chodbách školských budov sa poväčšine nachádzali nástenky s tematikou podporujúcou čítanie.

Učebnice využívané na hodinách SJL, CUJ, DEJ a OBN obsahovali dostatok textového a grafického materiálu (mapy, schémy, tabuľky, grafy, obrázky...) poskytujúceho príležitosti pre prácu s textom. Špecifické pomôcky a metodické materiály z oblasti ČG v školách chýbali.

Kontrolované SŠ boli zabezpečené dostatkom didaktickej techniky, IKT prostriedkov a učebných pomôcok. Mali zriadené špecializované učebne s príslušným vybavením, hoci niekedy zastaralejším.

Knižnica v školách s najnižšou úspešnosťou bola zriadená v polovici subjektov, v 1 z nich bola súčasťou multimediálneho centra využívaného vo výchovno-vzdelávacom procese a na rôzne podujatia. Čítarne sa nenachádzali v žiadnej zo škôl, čitateľské kútiky či nástenky s tematikou čítania boli zriedkavé. Málo vyhovujúce bolo materiálne vybavenie 1 SOŠ¹⁷ (nedostatok atlasov, máp, jazykovedných príručiek, čítaniek, slovníkov...) sídliacej v kapacitne obmedzených prenajatých priestoroch. Žiaci tu nepoužívali učebnice na predmety DEJ a OBN, hoci ich SOŠ mala k dispozícii. Škola evidovala len 163 knižných titulov, ktoré boli pridelené učiteľom.

Napriek postačujúcej vybavenosti 2 škôl¹⁸ učebnými pomôckami, materiálmi vo vzťahu k rozvíjaniu ČG a vybavenosti didaktickou technikou (okrem schválených odborných učebníc, audiovizuálnych pomôcok a PC prezentácií pracovali s ukázkami doplnkovej literatúry zo školskej knižnice a internetovými zdrojmi) a existenciou fungujúcich knižníc školy patrili medzi subjekty s najnižšou úspešnosťou.

2.3 Organizačné faktory a aktivity ovplyvňujúce rozvíjanie ČG

Časť subjektov spomedzi škôl s najvyššou úspešnosťou podrobne v školských vzdelávacích programoch (ŠkVP) rozpracovala koncepciu rozvoja ČG ako základnej kompetencie s nadpredmetovým charakterom vyžadujúcej participáciu všetkých pedagógov, bez ktorej

¹⁵ Súkromná stredná odborná škola, M. R. Štefánika 379/19, Trenčín; Stredná odborná škola sklárska, Súhradka 193, Lednické Rovne

¹⁶ Stredná zdravotnícka škola – Egészségügyi Középiskola, Pod kalváriou 1, Nové Zámky

¹⁷ Súkromná stredná umelecká škola dizajnu, Škultétyho ul. č. 1, Nitra

¹⁸ Súkromná stredná odborná škola, M. R. Štefánika 379/19, Trenčín; Stredná odborná škola sklárska, Súhradka 193, Lednické Rovne

nemožno rozvíjať ostatné kompetencie. Dôraz bol položený na prvotné zvládnutie čitateľských zručností, návykov, následné rozvíjanie abstraktného myslenia a preto v týchto školách mali vo všetkých predmetoch plánovaný čas na čítanie. So zámerom podporovať rozvíjanie čitateľských kompetencií a komunikačných schopností na 1 G¹⁹ zriadili osobitný predmet základy rétoriky, v ďalšom²⁰ predmet tvorba projektov, ktorý patril medzi povinné predmety v 1. a 2. ročníku.

Podpora čítania sa prejavovala v počtoch výpožičiek zo školských knižníc, ktorá výnimočne predstavovala až približne 100 výpožičiek mesačne²¹ z knižnice s bohatým knižničným fondom (cca 11 000 zväzkov), ponúkajúcej žiakom i pedagógom okrem štandardnej výpožičnej služby (prezenčné a absenčné výpožičky) možnosť výpožičiek knižničných dokumentov, využitia elektronických služieb a multifunkčných zariadení (školu navštevovalo 436 žiakov). Niektoré školy sa každoročne zapájali do celoslovenského projektu Medzinárodný deň školských knižníc, v ktorom 1 G²² získalo za svoj projekt „Škola ako tvorivá knižnica“ 1. miesto v rámci Slovenska a pripravilo metodický list na podporu zvyšovania úrovne čitateľskej gramotnosti a kultúry čítania, ktorého cieľom bola diseminácia skúseností z dobrej praxe.

Žiaci mohli prezentovať vlastnú tvorbu, rozvíjať žurnalistické záujmy a schopnosti prostredníctvom prispievania do printových aj elektronických školských časopisov v 11 školách²³. Viaceré subjekty na svojich webových sídlach vytvorili priestor pre zdieľanie čitateľských zážitkov, tvorbu žiackych blogov, publikovanie literárnych prvotín. Ojedinele zriadili žiakmi obľúbený školský Facebook²⁴, využívaný aj na zdieľanie čitateľských zážitkov, informácií o zaujímavostiach zo sveta kníh a uverejňovanie literárnych pokusov. Podobný priestor poskytovali čitateľské nástenky alebo informačné panely nachádzajúce sa na chodbách viacerých škôl.

Inšpirujúcim bol počin G²⁵, ktoré vydalo knihu poézie svojich žiakov pod názvom Poézia z gymnázia. Medzi bohaté aktivity realizované v tomto aj ostatných G patrili Debatná liga, účasť v súťažiach Literárny kvet, Petržalské súzvuky Ferka Urbánka, Hviezdoslavov Kubín, projekt Knižnica patrí deťom, Noc s poviedkou, Vráťme knihy do škôl atď. Školy rozvíjali pestrú krúžkovú činnosť (historický, knihovnícky, žurnalistický, literárno-dramatický, divadelný, recitačný krúžok...). Organizovali súťaže alebo sa do nich zapájali, organizovali podujatia na posilňovanie vzťahu žiakov k literatúre a čítaniu, spolupracovali s knižnicami (mestskými, univerzitnými, Slovenskou národnou knižnicou, Štátnou vedeckou knižnicou), kultúrnymi inštitúciami (Goetheho inštitút, Cervantesov inštitút, British Council, Alliance Francaise, Francúzsky inštitút, Ruské centrum vedy a kultúry...).

Vypracovávaním projektov (v rámci predmetov, v kooperácii s inými SŠ v SR aj v zahraničí), ich prezentáciou, podieľaním sa na organizácii sympózií k aktuálnym spoločenským témam a účasťou na nich boli podporované komunikačné, prezentačné, sociálne, čitateľské a ďalšie zručnosti žiakov. Podujatia podporujúce čítanie s porozumením a vzťah k literatúre, ako sa vyslovili pedagógovia v dotazníku, navštívilo so svojimi žiakmi v posledných dvoch rokoch 88 % učiteľov SJL, 52 % učiteľov CUJ, 47 % učiteľov DEJ

¹⁹ Gymnázium, Trenčianska 66/28 Nová Dubnica

²⁰ Gymnázium Jozefa Gregora Tajovského, Tajovského 25, Banská Bystrica

²¹ Gymnázium sv. Tomáša Akvinského, Zbrojničná 3, Košice

²² Gymnázium Jozefa Miloslava Hurbana, 17. novembra 1296, Čadca

²³ Elokované pracovisko, Skalická 1, ako súčasť Školy pre mim. nadané deti a Gymnázia, Teplická 7, Bratislava; Športové gymnázium Jozefa Herdu, Jána Bottu 31, Trnava; Gymnázium Pierra de Coubertina, Nám. SNP 9, Piešťany; Gymnázium sv. Cyrila a Metoda, Farská 19, Nitra; Spojená škola sv. Jozefa, Klčové 87, Nové Mesto nad Váhom; Gymnázium Jozefa Gregora Tajovského, Tajovského 25, Banská Bystrica; Katolícke gymnázium Štefana Moyzesa, Hurbanova 9, Banská Bystrica; Stredná priemyselná škola elektrotechnická, Plzenská 1, Prešov; Gymnázium, Študentská 4, Snina; Gymnázium Milana Rastislava Štefánika, Nám. L. Novomeského 4, Košice; Gymnázium sv. Tomáša Akvinského, Zbrojničná 3, Košice

²⁴ Gymnázium sv. Cyrila a Metoda, Farská 19, Nitra

²⁵ Elokované pracovisko, Skalická 1, ako súčasť Školy pre mim. nadané deti a Gymnázia, Teplická 7, Bratislava

a 63 % učiteľov OBN. Krúžok takéhoto zamerania viedlo 42 % učiteľov SJL, v CUJ to bolo 13 %, v DEJ 20 % a v OBN 19 %.

Pri rozvíjaní vzťahu k čítaniu a čitateľských kompetencií žiakov využívalo podľa dotazníka spoluprácu rodičov pri domácom čítaní 23 % učiteľov SJL, 13 % učiteľov CUJ, 20 % učiteľov DEJ a 15 % učiteľov OBN.

Pedagógovia podľa vlastného vyjadrenia sledovali záujmy a podporovali čítanie svojich žiakov odporúčaním kníh alebo článkov, ktoré sami prečítali. V predmete SJL to uviedlo 95 % z nich, v CUJ 79 %, v DEJ 97 %, v OBN 89 %. S ich vyjadreniami nekorešpondovali odpovede žiakov, pričom výrazný rozdiel sa prejavil najmä v DEJ (68 %) a v OBN (49 %). O obľube čítania kníh a článkov aj mimo školy sa vyslovilo kladne 79 % žiakov.

Výsledky žiakov v externej časti maturitnej skúšky (EČ MS) boli v predmetoch SJL a CUJ lepšie, ako celoslovenský priemer žiakov SŠ.

Ani jedna zo škôl s najnižšou úspešnosťou nemala osobitný predmet, ktorý by podporoval rozvíjanie ČG a problematike spojenej s ČG nebola v ŠkVP venovaná osobitná pozornosť. Školské knižnice nemali v 8 subjektoch. Stav a úroveň rozvíjania ČG v časti zo škôl s chýbajúcimi knižnicami²⁶ boli negatívne ovplyvnené uložením kníh v skladoch učebníc, v zborovni alebo v kabinetoch učiteľov bez evidencie, čo neumožňovalo dostatočný a bezproblémový prístup k publikáciám a nedávalo možnosť prehľadu o počte a frekvencii výpožičiek. Spolupráca s mestskými alebo inými knižnicami v školách bez knižníc tiež spravidla absentovala. Zriadené knižnice (8) okrem výpožičiek sporadicky organizovali podujatia k výročiam významných slovenských dejateľov a usporadúvali besedy o knihách, literatúre a iných témach. Viacerí pedagógovia poverení správou knižnice sa vyjadrili, že žiaci o knihy neprejavujú záujem – približne 10 výpožičiek mesačne (pri priemernom počte 100 – 200 žiakov). Žiaci navštevovali knižnice najmä v súvislosti s mimočítankovým čítaním.

Niektoré školy vydávali školské časopisy²⁷ (5), z ktorých 1 mal elektronickú podobu. Školský facebook subjekty nemali zriadený.

Aktivity súvisiace s rozvíjaním ČG vôbec nerealizovali v 2 subjektoch bez školských knižníc²⁸. V ďalších školách organizovali zvyčajne raz ročne exkurzie do miest spojených s našimi národnými dejinami a literatúrou, napr. do Matice slovenskej a Slovenskej národnej knižnice v Martine.

Žiaci sa v posledných dvoch rokoch mohli zúčastniť na podujatiach podporujúcich čítanie s porozumením a vzťah k literatúre, ktoré im podľa odpovedí v dotazníkoch zorganizovalo 76 % učiteľov SJL, 38 % učiteľov CUJ, 44 % učiteľov DEJ a 55 % učiteľov OBN. Krúžok napomáhajúci rozvíjať ČG viedlo 24 % učiteľov SJL, v CUJ to boli 3 %, v DEJ 31 % a v OBN 20 %. Rozvíjanie spolupráce s rodičmi na poli čítania s porozumením a ČG bolo v SJL podľa dotazníka zastúpené u 6 % učiteľov, v CUJ 18 %, v DEJ 0 %, v OBN 10 %.

K otázke o motivácii žiakov k čítaniu kníh, ktoré sami prečítali sa pozitívne vyslovilo 88 % učiteľov SJL, 68 % učiteľov CUJ, 94 % učiteľov DEJ a 95 % učiteľov OBN. Žiaci s tvrdeniami súhlasili len v SJL, čiastočne aj v CUJ, ale v DEJ a v OBN ich odpovede nepotvrdili (44 %, 42 %). Mimo školy rado číta knihy a články podľa zadaného dotazníka 70 % žiakov.

V EČ MS žiaci tejto skupiny škôl mali v predmetoch SJL a CUJ výsledky horšie, než bol celoslovenský priemer žiakov SŠ²⁹.

²⁶ Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Šafárikova 56, Tornaľa; Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Kalinčiakova 1584/8, Fiľakovo

²⁷ SOŠGaHS, Farského 9, Bratislava; Súkromná stredná odborná škola DSA, Koniarekova 17, Trnava; Stredná zdravotnícka škola - Egészségügyi Középiskola, Pod kalváriou 1, Nové Zámky; Súkromná stredná umelecká škola dizajnu, Škultétyho ul. č. 1, Nitra; Súkromné športové gymnázium ELBA, Smetanova 2, Prešov

²⁸ Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Šafárikova 56, Tornaľa; Stredná odborná škola – Szakközépiskola, Kalinčiakova 1584/8, Fiľakovo

²⁹ Výnimkou bol lepší výsledok v ANJ v Strednej zdravotníckej škole – Egészségügyi Középiskola, Pod kalváriou 1, Nové Zámky

3. Úroveň rozvíjania ČG vo výchovno-vzdelávacom procese vybraných predmetov

ŠŠI pri priamych pozorovaniach na vyučovacích hodinách vymedzila 4 úrovne rozvíjania ČG:

- najnižšia **úroveň A** – porozumenie (reprodukcia),
- nižšia **úroveň B** – aplikácia (reprodukcia),
- vyššia **úroveň C** – analýza/interpretácia (produkcia),
- najvyššia **úroveň D** – reflexia (produkcia).

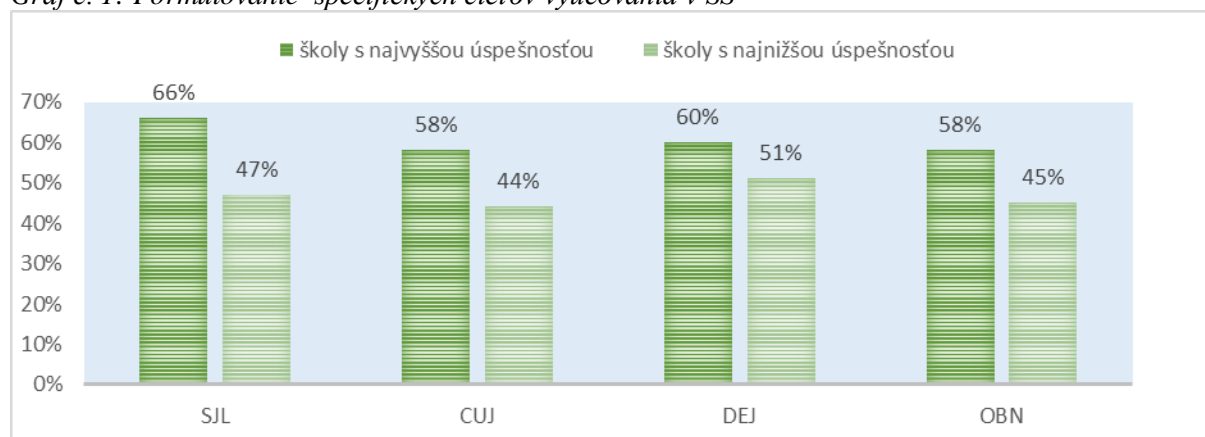
Vo vybraných skupinách škôl školskí inšpektori vykonali hospitácie na vyučovacích hodinách zo vzdelávacej oblasti jazyk a komunikácia (SJL, CUJ) a človek a spoločnosť (DEJ, OBN). Spolu to bolo **571** hodín priameho pozorovania (SJL – 179, CUJ – 200, DEJ – 97, OBN – 95).

Cieľom bolo zistiť, ktoré skutočnosti/faktory výchovno-vzdelávacieho procesu sa potencióálne podieľali na lepších výsledkoch žiakov zo SŠ s najvyššou úspešnosťou v oblasti ČG a zároveň určiť dosiahnutú úroveň ČG. Priame pozorovanie školských inšpektorov sa sústredilo na zručnosti a výkony žiakov pri práci s textom a na činnosť učiteľov z hľadiska uplatňovania vhodných stratégií, metód, organizačných foriem vyučovania a zdrojov učenia sa.

V SŠ s najvyššou úspešnosťou ŠŠI vykonala 333 hospitácií. Z nich bolo v predmete SJL 100, v CUJ 118, v DEJ 60 a v OBN 55. V školách s najnižšou úspešnosťou sa realizovalo na posudzovanie stavu a rozvíjania ČG 238 hospitácií, z ktorých išlo o 79 vyučovacích hodín SJL, 82 CUJ, 37 DEJ a 40 OBN.

Odlíšnosti v miere formulovania špecifických cieľov vyučovania medzi oboma skupinami škôl boli zjavné:

Graf č. 1: Formulovanie špecifických cieľov vyučovania v SŠ

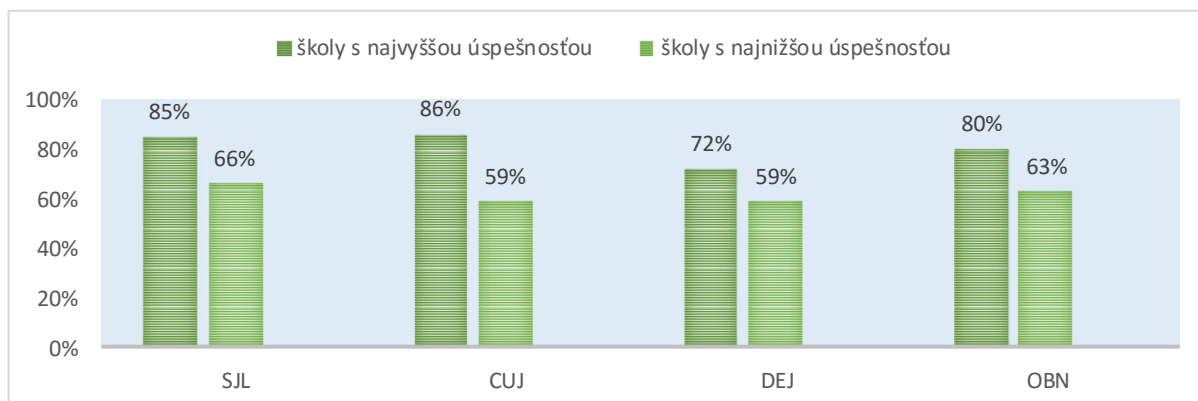

Používanie textu ako učebného zdroja účelne vo vzťahu k stanoveným cieľom bolo poznačené miernymi rozdielmi. V 1. skupine škôl žiaci pracovali s textom v jeho rôznych podobách takmer na všetkých vyučovacích hodinách (SJL – 100 %, CUJ, DEJ, OBN – po 98 %), v školách 2. skupiny bolo využívanie textových pomôcok menej časté v SJL o 4 %, v DEJ o 9 %, v OBN o 3 % a v CUJ boli texty používané rovnako často.

Pedagógovia v snahe rozvíjať čitateľské zručnosti uplatňovali vo vyučovacom procese viaceré stratégie podporujúce rozvoj ČG opierajúce sa o vhodné textové zdroje, často mimoučebnicové, so zreteľom na dosiahnutie cieľa vyučovacej jednotky. V oboch skupinách škôl sa realizovalo hlasné i tiché čítanie textov, ojedinele aj dramatizované čítanie. Niekedy učitelia – v skupine SŠ s najnižšou úspešnosťou – nezvolili optimálny spôsob čítania, keď atomizoval text jedným čítaním po krátkych odsekoch, neposkytli možnosť prečítať si ho ako celok, v dôsledku čoho žiaci nedokázali text reprodukovať a ďalej s ním pracovať.

Rozdiely v uplatňovaní stratégií podporujúcich rozvoj ČG zobrazuje graf č. 2:

Graf č. 2: Uplatňovanie stratégií podporujúcich rozvoj ČG

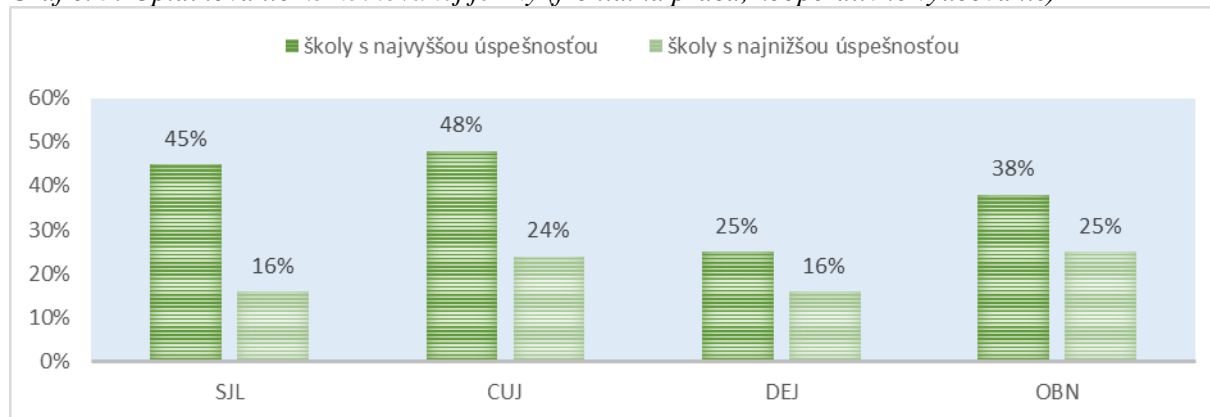

3.1 Uplatňovanie organizačných foriem ovplyvňujúcich rozvíjanie ČG

V oboch skupinách pedagógovia uprednostňovali tradičné organizačné formy vyučovania. Medzi skupinou SŠ s najvyššou úspešnosťou a školami s najnižšou úspešnosťou boli najčastejšie volenými formami frontálna práca, častejšie uplatňovaná v školách s najnižšou úspešnosťou (v SJL o 21 %, v CUJ o 26 %, v DEJ o 11%, v OBN o 35 %). Individuálne formy práce boli málo zastúpené (v rozmedzí 15 % – 32 %), v oboch skupinách v približne rovnakej miere. Najzriedkavejšia bola v oboch skupinách škôl kooperatívna práca (SJL – 3 %, CUJ – 4 %, DEJ – 2 %, OBN – 5 % a SJL – 9 %, CUJ – 2 %, DEJ – 0 %, OBN – 3 %).

Pedagógovia najčastejšie volili kombinácie frontálnej práce a kooperatívneho vyučovania, pričom medzi skupinou škôl s najvyššou úspešnosťou a školami s najnižšou úspešnosťou boli výrazné rozdiely:

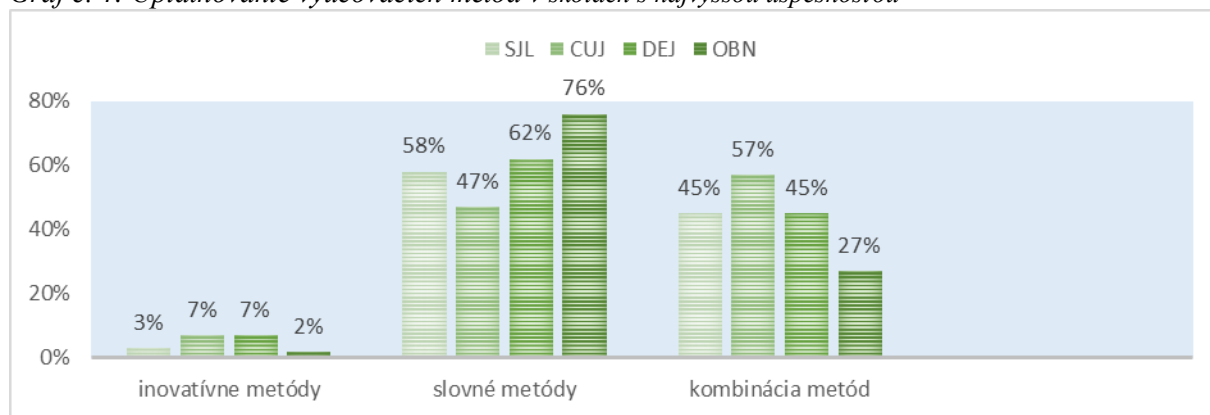
Graf č. 3: Uplatňovanie kombinovanej formy (frontálna práca, kooperatívne vyučovanie)

3.2 Uplatňovanie vyučovacích metód ovplyvňujúcich rozvíjanie ČG

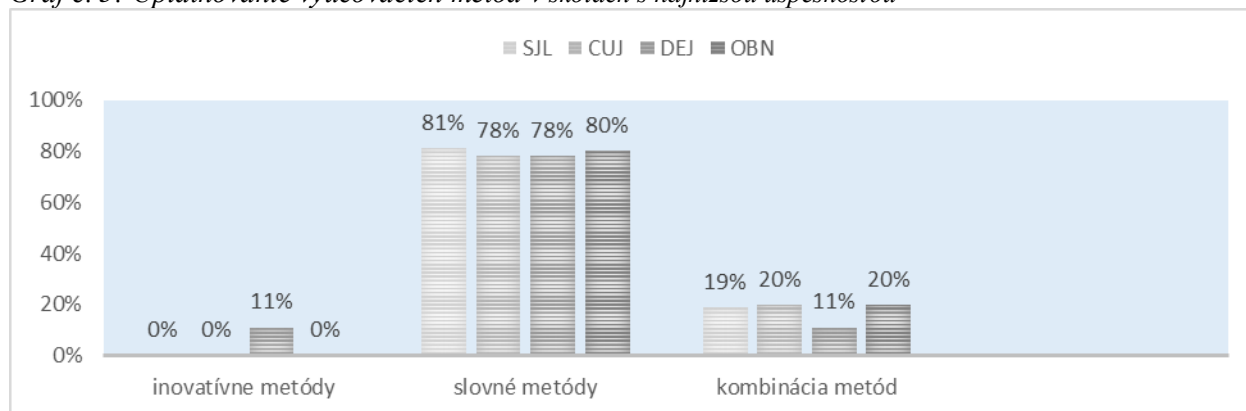
Na pozorovaných vyučovacích hodinách v školách s najvyššou úspešnosťou bol výber vyučovacích metód zvyčajne úzko prepojený s výchovno-vzdelávacím cieľom. Prevažovali slovné vyučovacie metódy (vysvetľovanie spojené s rozhovorom, riadený rozhovor s motivovaním žiakov problémovými otázkami a úlohami), ktoré aktivizovali a motivovali žiakov, vzbudzovali záujem a podporovali pozornosť. Samostatné využitie inovatívnych metód (brainstorming, pojmová/myšlienková mapa, kauzálny reťazec, metóda EUR, metóda KWL, Vennov diagram, questionstorming, zážitkové učenie, dramatizácia...) boli zriedkavosťou, zväčša boli uplatňované v kombinácii so slovnými metódami:

Graf č. 4: Uplatňovanie vyučovacích metód v školách s najvyššou úspešnosťou

V SŠ s najnižšou úspešnosťou bola voľba vyučovacích metód málo premyslená, v prípade slovných metód išlo najčastejšie o monologický výklad učiteľa, inovatívne metódy na väčšine predmetov úplne absentovali a v kombinácii so slovnými metódami boli uplatňované približne o polovicu menej často ako v skupine škôl s najvyššou úspešnosťou:

Graf č. 5: Uplatňovanie vyučovacích metód v školách s najnižšou úspešnosťou

Výklad, často monotónny, bez snahy o vzbudenie pozornosti, neumožňoval žiakom spolupodieľať sa na vlastnom vzdelávaní, staval ich do pasívnej pozície prijímateľov a neprispieval k rozvoju čitateľských zručností. Niekedy dominovalo diktovanie poznámok, čo eliminovalo príležitosti na prehĺbovanie schopností žiakov zachytiť podstatu počutého, triediť informácie na dôležité, doplňujúce a ilustračné a obmedzovalo rozvíjanie zručnosti výstižne, správne a efektívne zaznamenávať text. Väčšina žiakov poznatky prijímala mechanicky. Osvojenie poznatkov bolo kontrolované poväčšine nedostatočne, formálne, bez vymedzenia dostatočného časového priestoru.

Úroveň A – porozumenie (reprodukcia)³⁰

Východiskom práce pedagógov v SŠ s najvyššou úspešnosťou na predmetoch vzdelávacej oblasti jazyk a komunikácia a človek a spoločnosť bolo zadávanie úloh na vyhľadávanie a zapamätanie explicitných a implicitných informácií nachádzajúcich sa v texte v grafickej aj auditívnej podobe. Žiaci pracovali so slovnými i písomnými úlohami, všetci bez ťažkostí triedili informácie, reprodukovali relevantné, identifikovali kľúčové pojmy, uvádzali príklady, vytvárali hierarchické vzťahy medzi prvkami textu (súvislého, nesúvislého). Dokázali zaznamenávať informácie a nové poznatky zmysluplne, reprodukovali ich terminologicky korektne, pracovali so slovníkmi, javy a skutočnosti opisovali

³⁰ Úroveň A (porozumenie) – nižšia úroveň porozumenia – žiak vyhľadá informácie explicitne uvedené v texte;
– vyššia úroveň porozumenia – žiak vyhľadá informácie implicitne uvedené v texte, informácie dokáže triediť a klasifikovať.

a charakterizovali správne. Preukazovali dobré osvojenie si vžitých postupov pri práci s textom. Na hodinách CUJ komunikovali výhradne v cieľovom jazyku, pri osvojovaní si nových lexikálnych jednotiek dbali na fonetickú stránku reči a plynulé ústne i písomné vyjadrovanie v cudzom jazyku. Žiaci vedeli vyhodnotiť, do akej miery pochopili text, s ktorým pracovali.

V školách s najnižšou úspešnosťou bolo ťažiskom pri práci s textom určovanie základných myšlienok, vysvetľovanie a pochopenie pojmov, porozumenie podstate nových poznatkov. Zapamätanie a reprodukcia boli sčasti limitované nevhodne zvolenými vyučovacími metódami, čo viedlo k neefektívnemu využívaniu intelektového potenciálu žiakov a pasivite niektorých z nich. Pri vyhľadávaní a triedení informácií aktívni žiaci zvládali úlohy, odlišovali podstatné od nepodstatného, väčšinou dokázali pochopiť obsah pojmov. Zapamätanie preukázali pri odpovediach na zadané reprodukčné otázky, pochopenie vyvodením len základných myšlienok. Na vyučovaní CUJ vedeli dopĺňať chýbajúce slová a slovné spojenia, jednoducho zreprodukovať text v osvojovanom jazyku, väčšinou s pomocou učiteľa, niekedy i doplnením svojej odpovede vo vyučovacom jazyku. Spätná väzba pri hodnotení výkonov pedagógmi nebola vždy dostatočná.

Vyššia úroveň porozumenia bola najviac rozvíjaná v predmete SJL (99 %) v školách s najvyššou úspešnosťou. Rozdiely medzi oboma skupinami škôl v dosahovaní tejto úrovne sa pohybovali v rozmedzí 6 % – 10 %.

Tabuľka č. 5: Porovnanie percentuálneho zastúpenia úrovne A v školách s najvyššou a s najnižšou úspešnosťou

Vzdelávacia oblasť Predmety		Jazyk a komunikácia				Človek a spoločnosť			
		Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Dejepis		Občianska náuka	
Školy		úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné
Frekvencia a výskytu úrovni v %	nižšia úroveň porozumenia	99 %	89 %	90 %	99 %	98 %	84 %	96 %	83 %
	vyššia úroveň porozumenia	99 %	89 %	97 %	89 %	85 %	76 %	87 %	93 %
Počet hospitácií		100	79	118	82	60	37	55	40

Úroveň B – aplikácia (reprodukcia) ³¹

Učitelia v skupine SŠ s najvyššou úspešnosťou zadávali úlohy na dekódovanie textu v známych aj neznámych situáciách. Žiaci aplikovali vedomosti a praktické zručnosti v jednoduchých úlohách i v náročnejších nových situáciách. Vedomosti na úrovni aplikácie preukazovali prezentovaním vlastnými slovami, vyvodením záverov z textu alebo určovaním vzťahov medzi hlavnou informáciou a podpornými informáciami. Preukázali porozumenie textu v širších súvislostiach, dokázali texty porovnávať, tvoriť k nim otázky, vybrať správny postup riešenia spomedzi ponúkaných možností, uvádzať príklady na aplikáciu teoretických poznatkov v reálnom živote alebo výrobnéj praxi, zistiť pravdivosť či nepravdivosť tvrdenia, alebo spracovať text do iného útvaru (osnova, konspekt). Takmer všetci reagovali na otázky a podnety pedagógov aktívne a súvislými odpoveďami, ktoré boli zväčša formálne a obsahovo ucelené.

Žiaci v školách s najnižšou úspešnosťou riešili jednoduché aplikačné zadania väčšinou samostatne a správne. Úlohy, v ktorých mali vedomosti použiť v neznámych situáciách, boli

³¹ Úroveň B (aplikácia) – nižšia úroveň aplikácie – žiak rieši/realizuje naučené postupy v jednoduchých úlohách
– vyššia úroveň aplikácie – žiak využíva/uplatňuje naučené postupy v neznámych situáciách, zamýšľa sa nad textom ako celkom, vie vystihnúť hlavnú myšlienku, vytvoriť názov, charakterizovať postavy, nájsť základné údaje v grafe, v tabuľke.

zadávané menej často a samostatne ich riešiť boli schopní len niektorí jednotlivci. Záujem o riešenie týchto úloh aj čítanie textu nebol taký zjavný, ako v prvej skupine škôl. Úlohy s vyššou úrovňou aplikácie boli v tejto skupine SŠ najmenej uplatňované v predmetoch CUJ a DEJ, čo sa prejavilo aj v nižšej miere jej rozvíjania (23 %, 24 %).

Výraznejšie rozdiely v dosahovaní a rozvíjaní vyššej úrovne aplikácie sa prejavili v hospitovaných predmetoch v rozmedzí od 20 % do 60 %, najviac v CUJ (60 %).

Tabuľka č. 6: Porovnanie percentuálneho zastúpenia úrovne B v školách s najvyššou a s najnižšou úspešnosťou

Vzdelávacia oblasť		Jazyk a komunikácia				Človek a spoločnosť			
Predmety		Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Dejepis		Občianska náuka	
Školy		úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné
Frekvencia a výskytu úrovni v %	nižšia úroveň aplikácie	93 %	68 %	92 %	63 %	92 %	62 %	91 %	73 %
	vyššia úroveň aplikácie	77 %	41 %	83 %	23 %	72 %	24 %	65 %	45 %
Počet hospitácií		100	79	118	82	60	37	55	40

Úroveň C – analýza (produkcia)³²

Dosahovanie úrovne C vyžadujúcej uplatňovanie vyšších myšlienkových procesov bolo v školách oboch skupín v porovnaní s úrovňou A aj B menej časté vo všetkých kontrolovaných vzdelávacích oblastiach. V školách oboch skupín, ktoré dosahovali úroveň C, pedagógovia využívali pojmovú/myšlienkovú mapu pri zhrnutí učiva v expozičnej aj finálnej fáze vyučovacej hodiny, často aj ako súčasť vysvetľovania nového učiva. Uplatňovali vyučovacie stratégie, aktivizačné metódy a organizačné formy práce vedúce k rozvíjaniu ČG. Žiaci riešili divergentné úlohy, pri práci s textom uplatňovali analytické myslenie, darilo sa im rozkladať text (problém) na jednotlivé prvky, určovať ich vzťahy a hierarchiu v rámci celku, analyzované spájať do nových štruktúr, vyjadriť podstatu úseku textu jedným slovom alebo slovným spojením, interpretovať text a vyvodzovať zovšeobecnenia. Svoje zistenia, názory alebo postoje odôvodňovali logickými argumentami, niekedy s pomocou učiteľa nachádzali ďalšie alebo efektívnejšie riešenia. Vyjadrovali sa k obsahovej aj formálnej stránke textov.

Rozvíjanie ČG a dosiahnutie úrovne C sa v školách s najvyššou úspešnosťou vyskytovalo vo výrazne vyššej miere ako v SŠ s najnižšou úspešnosťou. Rozdiel predstavoval v predmete SJL 49 %, čo bolo 3-násobne viac, v CUJ 45 %, čo bola viac ako 4-násobne častejšie dosahovaná úroveň, v DEJ 38 %, čo znamenalo 3-násobok v prospech škôl s najvyššou úspešnosťou a v OBN 52 %, čo bol až 5-násobný rozdiel.

³² Žiak pri spracovaní informácií uplatňuje vyššie myšlienkové postupy (komparácia, analógia, indukcia, dedukcia, analýza, syntéza, argumentácia, abstrakcia, generalizácia...). Dokáže využiť vedomosti, skúsenosti, postoje na vytvorenie hypotézy, vyslovenie názorového stanoviska.

Tabuľka č. 7: Porovnanie percentuálneho zastúpenia úrovne C v školách s najvyššou a s najnižšou úspešnosťou

Vzdelávacia oblasť	Jazyk a komunikácia				Človek a spoločnosť			
Predmety	Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Dejepis		Občianska náuka	
Školy	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné
Frekvencia výskytu úrovni v %	72 %	23 %	57 %	12 %	57 %	19 %	65 %	13 %
Počet hospitácií	100	79	118	82	60	37	55	40

Úroveň D – reflexia (produkcia)³³

Schopnosť produkcie reprezentovanej úrovňou D (reflexia) bola v SŠ zastúpená najmenej. Žiaci pri práci s textom v nadväznosti na analýzu prechádzali k posudzovaniu jednotlivých problémov, javov, procesov, hypotéz, k ich vzájomnému porovnávaniu a hodnoteniu z príslušného hľadiska (ekonomického, sociálneho, etického... kvantitatívneho, kvalitatívneho... z hľadiska efektivity atď.). Tvorili nové celky, modelovali situácie, posudzovali vlastné i cudzie projekty na základe vybraných kritérií. Pri konfrontácii názorov a postojov prejavovali schopnosť zamerať sa na podstatu predmetu diskusie aj na parciálne problémy, vyslovovali hodnotiace stanoviská. Počas práce s textom prejavovali schopnosť kritickej reflexie s uplatňovaním metakognície. Disponovali širokým inventárom odbornej terminológie a ich jazykové prejavy boli kompaktné a kultivované.

V rozvíjaní ČG na úrovni D boli medzi SŠ s najvyššou a najnižšou úspešnosťou najviditeľnejšie rozdiely: v SJL 31 % (takmer 9-násobok), v CUJ školy s najnižšou úspešnosťou úroveň D nedosiahli, v DEJ 12 % (2-násobok) a v OBN 17 % (takmer 7-násobok).

Tabuľka č. 8: Porovnanie percentuálneho zastúpenia úrovne D v školách s najvyššou a najnižšou úspešnosťou

Vzdelávacia oblasť	Jazyk a komunikácia				Človek a spoločnosť			
Predmety	Slovenský jazyk a literatúra		Cudzí jazyk		Dejepis		Občianska náuka	
Školy	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné	úspešné	menej úspešné
Frekvencia výskytu úrovni v %	35 %	4 %	19 %	0 %	23 %	11 %	20 %	3 %
Počet hospitácií	100	79	118	82	60	37	55	40

Porovnanie zistení vyplývajúcich z dotazníkov pre učiteľov, žiakov SŠ a priameho pozorovania výchovno-vzdelávacieho procesu

Zistenia z dotazníkov pre učiteľov i žiakov významne doplnili obraz rozvíjania ČG a dosahovania jednotlivých úrovní čitateľských kompetencií v SŠ. Odpoveďami v dotazníku sa žiaci oboch skupín škôl takmer zhodli v otázke o umožnení výberu textu na čítanie nimi samými (SJL 41 % – 52 %, CUJ 48 % – 52 %, DEJ 22 % – 25 %, OBN 22 % – 32 %). Všetci učelia (100 %) v dotazníkoch uviedli, že pri práci s textom často používajú niektorú z metód práce podporujúcu rozvíjanie ČG, ale v priamych pozorovaniach na vyučovacích hodinách to nebolo potvrdené (viď grafy č. 4 a 5). K otázke potreby zmeny čitateľskej

³³ Žiak na základe nadobudnutých vedomostí a predchádzajúcich skúseností posudzuje informácie z textu s poznatkami z iných zdrojov, vyjadruje a zdôvodňuje vlastný názor, konfrontuje, posudzuje a hodnotí jednotlivé interpretácie, hypotézy, názorové stanoviská. Tvorí nové celky, projekty, interpretácie, umelecké dielka/prvotiny.

stratégie vyplývajúcej z poskytovanej spätnej väzby sa tvrdenia pedagógov zo škôl s najnižšou úspešnosťou rozchádzali s pozorovanou realitou – podľa ich výpovedí sa tak dialo na kontrolovaných predmetoch v rozpätí 88 % – 100 %, ale porovnanie s grafom č. 2 vypovedajúcom o frekvencii uplatňovania stratégií podporujúcich rozvíjanie ČG ukázal medzi nimi zjavný rozdiel: 59 % – 66 %. Zistenia týkajúce sa nedostatočnosti poskytovania spätnej väzby pri hodnotení výkonov žiakov potvrdili aj pozorovania školských inšpektorov na vyučovacích hodinách.

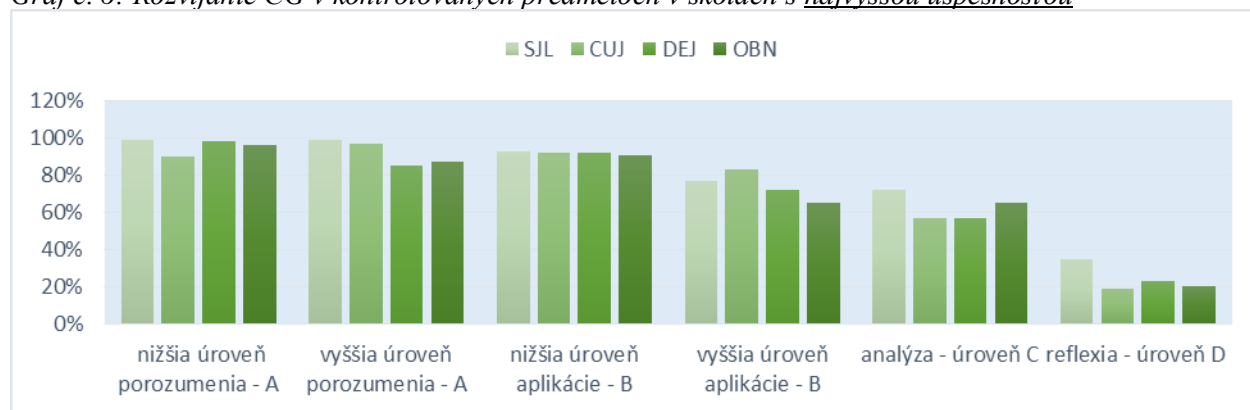
Častú prácu s myšlienkovou/pojmovou mapou v kontrolovaných SŠ s najvyššou úspešnosťou deklarovalo 37 % učiteľov SJL, 47 % učiteľov CUJ, 60 % učiteľov DEJ a 56 % učiteľov OBN. Toto vyjadrenie nebolo v dotazníkových odpovediach žiakov potvrdené najmä v predmetoch CUJ (36 %), DEJ (49 %) a OBN (44 %). Podobný nesúlad bol aj v skupine škôl s najnižšou úspešnosťou.

Odlíšne boli výpovede učiteľov a žiakov týkajúce sa sledovania vlastného porozumenia a vlastných myšlienkových pochodov (metakognícia) v CUJ, DEJ a OBN, kde rozdiel predstavoval v CUJ 19 %, v DEJ 31 % a v OBN až 40 %. Kým v SJL a CUJ bola zhoda v odpovediach, žiaci obidvoch skupín škôl nepotvrdili výpovede pedagógov o tvorbe úloh testov nadväzujúcich na východiskový text v predmetoch DEJ a OBN (70 % a 74 % ku 28 % a 28 % v 1. skupine SŠ; 69 % a 65 % ku 35 % a 38 % v 2. skupine SŠ).

Priame pozorovania na vyučovacích hodinách v oboch skupinách SŠ len ojedinele potvrdili pedagógmi uvádzané prihliadanie na rozdielne individuálne úrovne čitateľských zručností žiakov a s tým spojené prispôsobovanie sa ich aktuálnym potrebám. Podobne možnosti vyjadrovať svoje názory a postoje k témam čítaných textov boli zriedkavejšie, než uvádzali učitelia v dotazníkoch. Záujem o čítané texty malo v školách 1. skupiny 78 % žiakov a v školách 2. skupiny 53 % žiakov.

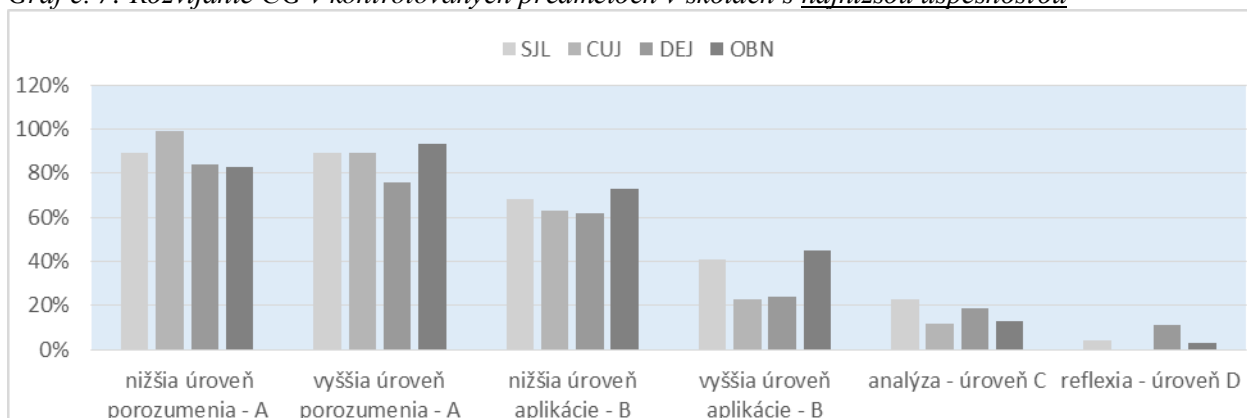
Komplexný pohľad na rozvíjanie ČG a dosiahnuté úrovne v skupine škôl s najvyššou úspešnosťou poskytuje graf č. 6:

Graf č. 6: Rozvíjanie ČG v kontrolovaných predmetoch v školách s najvyššou úspešnosťou

Zobrazenie rozvíjania ČG a dosiahnuté úrovně v skupine škôl s najnižšou úspešnosťou možno vidieť v grafe č. 7:

Graf č. 7: Rozvíjanie ČG v kontrolovaných predmetoch v školách s najnižšou úspešnosťou

4. Identifikované faktory podmieňujúce úspešnosť žiaka v čitateľskej gramotnosti

Na základe zistení z testovania ČG a tematickej inšpekcie možno konštatovať, že boli identifikované tieto faktory potencionálne ovplyvňujúce úroveň ČG v SŠ pozitívne:

V oblasti podmienok školy:

1. veľkosť školy

- veľké a stredne veľké školy s vyšším počtom žiakov a tried

2. štruktúra žiakov

- sociálne a kultúrne homogénna štruktúra žiakov pochádzajúcich z prostredia motivujúceho ku štúdiu a vzdelávaniu
- ovládanie štátneho jazyka v dostatočnej hĺbke

3. personálne podmienky

- vyššia úroveň zabezpečenia vyučovania pedagogickými zamestnancami spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky vo veľkých a stredne veľkých školách s vyšším počtom žiakov a tried
- väčší počet učiteľov s absolvovaným vzdelávaním v oblasti rozvíjania čitateľských kompetencií žiakov
- ustanovenie aktívne pôsobiaceho koordinátora ČG a knihovníka
- aktívna spolupráca koordinátorov, knihovníkov a pedagógov s verejnými knižnicami, vzdelávacími a kultúrnymi inštitúciami
- dostatok kompetentných pedagógov podieľajúcich sa na realizácii krúžkovej činnosti zameranej na rozvoj čitateľských zručností

4. priestorové a materiálno-technické zabezpečenie

- vybavenosť škôl modernou didaktickou technikou a učebnými pomôckami
- disponovanie dostatočnými priestormi so zriadenými knižnicami, čitateľskými kútikmi, čítárňami a multimedialnými učebňami
- zriadenie knižnice a ponuka širšej škály knižničných služieb

V oblasti výchovno-vzdelávacieho procesu:

1. uplatňovanie organizačných foriem a metód vyučovania

- prítomnosť koncepcie rozvíjania ČG v ŠkVP

- zriadenie osobitných predmetov rozvíjajúcich čitateľské kompetencie, komunikačné zručnosti a kritické myslenie
- plánovanie času na čítanie na vyučovacích hodinách
- určovanie stratégie čítania vychádzajúcej z cieľa vyučovacej jednotky a špecifik textu
- optimálna kombinácia monologických a dialogických vyučovacích metód
- efektívnejšie striedanie vhodne zvolených organizačných foriem práce s vyšším zastúpením kooperatívneho vyučovania

2. aktivity smerujúce k rozvíjaniu ČG

- zabezpečenie možnosti rozvíjania nadania žiakov (novinárskeho, literárneho, dramatického) publikovaním v školských časopisoch a na školskom webovom sídle
- pestrá krúžková a záujmová činnosť podporujúca rozvíjanie ČG
- vypracovávanie predmetových, školských projektov a spolupráca na projektoch v rámci škôl v SR aj v zahraničí

3. ciele rozvíjanie jednotlivých úrovní čitateľskej gramotnosti

- nadobudnutie rutiny a systematickosti pracovných postupov pri práci s textom
- frekventovanejšie využívanie textov z mimoučebnicových zdrojov, z odbornej literatúry
- dodržiavanie postupnosti, zásad čítania neznámych textov a výber ich vhodného rozsahu poskytujúceho možnosť uplatniť efektívne čitateľské stratégie
- zadávanie úloh nadväzujúcich na text, ktoré vedú k hľadaniu súvislostí a k širšiemu porozumeniu textu
- uplatňovanie činností a aktivít smerujúcich k interpretácii textu, k jeho konfrontácii s už osvojenými poznatkami a osobnými skúsenosťami
- zastúpenie úloh vyššej úrovne aplikácie (riešenie neznámych situácií), úloh s uplatnením vyšších myšlienkových procesov (analalyticko-syntetické myslenie) a úloh vyžadujúcich hodnotenie (kritické myslenie) vo väčšej miere
- využitie potenciálu všetkých predmetov na rozvíjanie ČG
- výrazná podpora domáceho čítania

Záver

ŠŠI pri vykonaní tematickej inšpekcie s cieľom určiť potencionálne činitele, ktoré sa podieľajú na odlišných úrovniach čitateľskej gramotnosti v stredných školách, zistila a pomenovala podstatné z nich. Rôzne úrovne čitateľskej gramotnosti sú podmienené charakteristikou a podmienkami škôl, ich organizačnými danosťami, aktivitami vplyvujúcimi na oblasť ČG a spôsobom realizovania vyučovacieho procesu.

K základným identifikovaným faktorom patrili druh a veľkosť školy. Úspešnejšími v dosiahnutej úrovni ČG boli stredne veľké a veľké gymnáziá. Na dosiahnuté zručnosti malo opačný vplyv národnostné prostredie a prevaha používania iného ako štátneho jazyka (maďarský, rómsky) aj v bežnej každodennej komunikácii, ako ukázali zistenia z tried so žiakmi pochádzajúcimi zo základných škôl s vyučovacím jazykom maďarským, v súčasnosti navštevujúcich triedy s vyučovacím jazykom slovenským. Nezanedbateľným faktorom sa javí aj bariéra vo vzdelávaní spôsobená socio-ekonomickým a kultúrnym prostredím rodín žiakov, ktorú školy nedokázali úspešne prekonať.

Obsadenie vyučovacích predmetov pedagógmi spĺňajúcimi kvalifikačné predpoklady a osobitné kvalifikačné požiadavky sa ukázalo ako ďalší dôležitý faktor súčinný pri rozvíjaní čitateľských kompetencií, rovnako ako úsilie vzdelávať sa v tejto oblasti externou alebo internou formou. Prítomnosť koordinátorov čitateľskej gramotnosti, zmysluplnosť plánovania

a realizácia aktivít a podujatí, podobne ako činnosť pracovníkov, prispievali k progresu žiakov.

Pri podpore rozvíjania vyšších úrovní čitateľskej gramotnosti zohrávalo dôležitú úlohu dobré priestorové a materiálno-technické vybavenie škôl multimedialnými učebňami, modernými knižnicami s početným a bohatým inventárom krásnej a odbornej literatúry (vrátane príručných inojazyčných knižníc), čítárňami, knižnými kútikmi a inými priestormi určenými na čítanie a štúdium. Dôležitým činiteľom bolo aj zásobenie škôl dostatočným počtom učebníc (textového, grafického materiálu – tabuľky, schémy, mapy...), učebných pomôcok, didaktickej techniky, počítačovej techniky a digitálnych technológií.

Školy s premysleným implementovaním rozvíjania čitateľskej gramotnosti do výchovno-vzdelávacieho procesu (rozpracovaná koncepcia v ŠkVP, vytvorené predmety na podporu rozvoja čitateľských kompetencií, vymedzenie času na prácu s textom na každej vyučovacej hodine...) dosahovali výrazne lepšie výsledky. Okrem vysokej miery realizovaných výpožičiek a poskytovania pestrých knižničných služieb k nim výraznou mierou prispievala pestrá záujmová činnosť, účasť v súťažiach alebo organizovanie súťaží, vydávanie školských časopisov, zdieľanie čitateľských zážitkov v nich, publikovanie žiackych príspevkov a literárnych dielok aj na školských webových sídlach (školskom facebooku) a tvorba projektov s rôznymi témami.

Úspešnosť škôl v oblasti rozvíjania čitateľskej gramotnosti bola podmienená predovšetkým samotným vyučovacím procesom. Efektívna práca s textom, využívanie aktivizujúcich vyučovacích metód a organizačných foriem sa javia ako fundamentum dobrých výsledkov v tejto oblasti. Rozvíjanie čitateľských kompetencií najmä na vyššej úrovni aplikácie, na úrovni analýzy a interpretácie a na úrovni reflexie a hodnotenia boli významnými faktormi ovplyvňujúcimi stav a dosiahnutú úroveň čitateľskej gramotnosti v stredných školách.

Odporúčania a podnety

Riaditeľom škôl

- zaangažovať pedagogických zamestnancov školy do tvorby stratégie rozvíjania čitateľskej gramotnosti vo vzdelávacom procese,
- vypracovať a realizovať premyslenú koncepciu zameranú na podporu čitateľskej gramotnosti ako súčasť ŠkVP s cieľom zvyšovať úroveň ČG,
- posilňovať osobnú zodpovednosť vedúcich predmetových komisií za stav a zvyšovanie úrovne rozvoja ČG v škole,
- zabezpečiť interné vzdelávanie pre pedagógov orientované na efektívnu prácu s textom na vyššej úrovni aplikácie, analýzy a interpretácie, reflexie a hodnotenia,
- zaangažovať učiteľov do evalvačných procesov s cieľom zlepšenia, prípadne zachovania kvality procesu výchovy a vzdelávania v škole,
- podnecovať pedagógov k zmenám spôsobu práce prispievajúcich k rozvoju ČG:
 - začleňovaním interaktívnych metód a foriem práce,
 - zameriavaním sa na rozdielne individuálne úrovne ČG žiakov,
 - motivovaním žiakov k čítaniu častejším poskytovaním možnosti výberu textu obsahovo blízkeho ich záujmom,
 - venovaním viac času riešeniu aplikačných úloh vyššej úrovne, úlohám vyžadujúcim analyticko-syntetické myslenie a práci s textom s uplatňovaním vyšších myšlienkových procesov a hodnotenia,
 - zmenou stereotypnosti práce vyčlenením väčšieho časového priestoru na diskusiu, na prezentovanie postojov, názorov a skúseností,
 - zameriavaním sa na zintenzívnenie spätnej väzby o výkonoch jednotlivcov, povzbudzovaním žiakov k sebahodnoteniu a podporou poskytovania informácií o možnostiach ich ďalšieho rozvoja,

- zakomponovaním aktivít na rozvoj ČG do všetkých predmetov,
 - rozvíjaním predstavivosti, podporovaním tvorivosti žiakov,
 - vedením žiakov k aktívnemu využívaniu školskej knižnice a knižnično-informačných služieb knižníc v okolí, podporovaním radosti z čítania a návyku čítania ako nevyhnutnej potreby a súčasť života,
 - aktívnym využívaním spolupráce s rodičmi pri rozvíjaní čitateľských kompetencií, zručností a vzťahu žiakov k čítaniu,
- prijímať podporné opatrenia na prekonávanie kultúrnych, jazykových a socio-ekonomických bariér vyplývajúcich z prostredia rodín žiakov

Metodicko-pedagogickému centru

- realizovať naďalej vzdelávacie programy kontinuálneho vzdelávania pedagogických zamestnancov v oblasti rozvoja čitateľskej gramotnosti zamerané na uplatňovanie inovatívnych metód vyučovania a metód rozvíjajúcich kritické myslenie žiakov.

MŠVVaŠ SR

- umožňovať zlepšenie prístupu žiakov z jazykovo a kultúrne zmiešaného prostredia a žiakov z prostredia s nižším sociálno-ekonomickým statusom k vzdelávaniu a komplexne skvalitniť proces ich vzdelávania prostredníctvom optimalizácie ľudských i finančných zdrojov v školách,
- pri optimalizácii siete škôl uplatňovať kritérium kvality dosahovaných výsledkov žiakov v závislosti od veľkostného typu školy.